

Povijest i mit o ujedinjenju Italije Političko priznavanje i osporavanje Risorgimenta

Autor u članku govori o obilježavanju postanka ujedinjene Italije, odnosno o pripremama za proslavu i manifestacijama povodom 150. godišnjice ujedinjenja. Objašnjava koji su povijesni razlozi za poteškoće u izradi programa obilježavanja te obljetnice, odnosu prema talijanskom narodnom preporodu (Risorgimentu) i ratu za ujedinjenje, kao i jednome od najvažnijih aktera tog procesa – Giuseppeu Garibaldiju.

Ključne riječi: Risorgimento, ujedinjenje Italije, Garibaldi, proslava obljetnice

Proslava Nacije

Senat i Zastupnički dom su odobrili; mi smo potvrdili i objavljujemo kako slijedi:

Prvi članak: Kralj Vittorio Emanuele II. preuzima na sebe i svoje nasljednike naslov Kralja Italije. Naređujemo da se ovaj proglas, na kojem je otisnut državni pečat, uvrsti u zbirku vladinih akata i da ga svi kojih se tiče poštuju i provode kao državni zakon. U Torinu 17. ožujka 1861.

Ovim riječima zakon br. 4671 Kraljevine Sardinije službeno potvrđuje proglašenje Kraljevine Italije 17. ožujka 1861. godine.¹ Proglašenje je uslijedilo nekoliko dana nakon rasprave u Zastupničkom domu od 14. ožujka na kojoj se izglasao prijedlog zakona o novoj jedinstvenoj državi, koji je Senat već bio odobrio 26. veljače 1861. godine. U ožujku 1861. okončala se dakle prva faza tog revolucionarnog političko-vojnog procesa, poznatog pod nazivom *Risorgimento*, koji je bio započeto netom nakon Bečkog kongresa – kada je talijanski poluotok bio podijeljen na desetak malih država, uglavnom pod habsburškom dominacijom. Do promjena je došlo u travnju

1 Zakon je objavljen u službenom vjesniku *Gazzetta Ufficiale*, br. 68 od 18. ožujka 1861.

1859. izbijanjem rata između Kraljevine Sardinije i Austrijskog Carstva te konačno u svibnju 1860. kada je započeo pohod *Spedizione dei Mille* [Pohod Tisuće] pod vodstvom Giuseppea Garibaldija.²

Preporodni je proces, u mučnim desetljećima koja su prethodila ujedinjenju, već bio doživio ubrzana i pogubna zatiranja, vidio tisuće mladih dragovoljaca organiziranih u oružane skupine kao i smrt mnogih od njih, pridonio ustancima u gradovima i, s druge strane, hladnokrvnosti ili, čak, reakciji ruralnih sredina, te je naposljetku pobudio različite međusobno suprotstavljene političke pokrete i ideološke osjećaje. Ova složena prepletanja borbe i strasti, mržnje i ljubavi, vrijednosti i riječi, zvukova i slika, simbolično su sažeta datumom 17. ožujka 1861. godine. Radi se o iznimnom događaju koji sankcionira političko jedinstvo Apeninskog poluotoka nakon trinaest stoljeća podjele i koji, unatoč svim ograničenjima i nedostacima očitovanima već 1861. predstavlja, kako je napisao Giustino Fortunato – intelektualac za kojeg se ne može reći da je bio naklonjen preporodnoj retorici – »koliko je dobrog i plemenitog postigla Italija od doba Rimskog Carstva pa nadalje«.³

Upravo iz ovih razloga, sve vlade koje su se redale na čelu zemlje, u tri različita politička ustrojstva što su se izmjenjivala u Italiji u sto pedeset godina njenog povijesnog jedinstva, uvijek su obilježavale događaje koji su pridonijeli osnivanju nacionalne države velikim komemorativnim manifestacijama. Na naročit način su se obilježili 1911. povodom »Nacionalne obljetnice« i 1961. proslavom stogodišnjice ujedinjenja.⁴ U obje prilike talijanska politička klasa javno je predstavila, preko bogatog programa proslava, konferencija i izložbi, svoje stajalište o Italiji i duboko značenje talijanskog identiteta, identiteta čiji su povijesni korijeni bili čvrsto usađeni u epici i *pathosu* preporodnog razdoblja. Paradigmatična je u tom smislu bila inauguracija spomenika *Vittoriano* 1911. u Rimu u čast kralja Vittorija Emanuela II, naknadno preimenovanog u *Altare della patria* [Oltar Domovine].⁵ I dok su proslave s početka stoljeća veličale slavnu prošlost, obilježenu žrtvovanjem mučenika i herojskim djelima Očeva Domovine, proslave iz 1961. su pak bile odraz ekonomskog buma Italije koja je gledala u budućnost sigurnim pogledom jedne, još uvijek mlade nacije koja se brzim korakom oporavljala od katastrofičnih posljedica Drugog svjetskog rata.

2 Dva kratka pojašnjenja: drugi i posljednji dio preporodnog pokreta se okončao 20. rujna 1870. padom svjetovne vlasti pape i pripojenjem teritorija Papinske države i Rima Kraljevini Italiji. *Spedizione dei Mille* je pohod na čelu s Garibaldijem, poduzet između svibnja i studenog 1860, kojim se potakla sustavna kriza koja će kasnije dovesti do raspada Kraljevstva Dviju Sicilija i političkog ujedinjenja talijanskog poluotoka. Za brzi pregled povijesnih događaja vezanih za preporod upućujem na: D. Beales, E. F. Biagini, *Il Risorgimento e l'unificazione d'Italia*, Il Mulino, Bologna, 2005; A. Scirocco, *L'Italia del Risorgimento*, Il Mulino, Bologna, 1990.

3 G. Fortunato, *Il Mezzogiorno e lo Stato italiano*, Vallecchi, Firenze, 1974, vol. II, str. 144.

4 E. Gentile, *La grande Italia. Ascesa e declino del mito della nazione nel ventesimo secolo*, Mondadori, Milano, 1995.

5 B. Tobia, *L'altare della patria*, Il Mulino, Bologna, 1998.

Ritualno slavljenje preporodne epopeje je stoga oduvijek bilo odlika političke »liturgije« talijanske države. Međutim, u posljednjih se trideset godina nametnula jedna nova kulturna osjetljivost koja je dovela do promjena u poimanju sustava simbola i povijesno-političkog značenja proslava. Primjerice, prilikom stote obljetnice Garibaldijeve smrti 1982. prvi se put nastojao razbiti veo mita koji je obavijao lik *heroja dvaju svjetova* i čija je biografija do tada bila sadržana unutar jedne pretjerane i sve ustajalije hagiografije. Ili pak 2007. kada su, prigodom obilježavanja dvjestote obljetnice rođenja *Ducea dei Mille* [Vođe Tisuće], neki intelektualci i političari pokušali redimensionirati tradicionalnu patriotsko-preporodnu retoriku u korist novog revolucionarnog kozmopolitizma koji je uspio spregnuti, u jedinstvenoj simboličkoj dimenziji, lik Garibaldija 19. stoljeća s onim Che Guevarinim 20. stoljeća.

Upravo je 2007. vlada lijevog centra, na čelu s Romanom Prodigem, izradila prvi nacrt niza inicijativa za proslavu 150. obljetnice ujedinjenja Italije i za tu priliku imenovala Nadzorni odbor, sastavljen od ličnosti iz svijeta kulture, društva i ekonomije, koji je trebao nadzirati proslave obljetnice. Među inicijativama koje su bile programirane u sklopu proslava, odlučilo se financirati jedanaest javnih radova u isto toliko gradova talijanskog poluotoka, no nisu bile predviđene nikakve posebne proslave i nikakvi radovi koji bi se odnosili isključivo na obilježavanje obljetnice. Samo su grad Torino i regija Pijemont uspjeli razraditi, i to posve autonomno, program proslava – obilježen izložbama, kongresima, predstavama, inicijativama za škole i građane – koji je bio u izravnoj vezi s povijesnim događajem.⁶

Unatoč promjeni vlade do koje je došlo u proljeće 2008., škrti program proslava predviđenih za 2011. nije doživio nikakve izmjene. Tek nakon zahuktale javne rasprave i sve većeg pritiska javnosti, 18. veljače 2011. Ministarsko vijeće Berlusconijeve vlade je putem dekreta odobrilo jedan dan državnog praznika kojim će se službeno obilježiti 150. godišnjica ujedinjene Italije. Odabrani dan je, kako se moglo i očekivati, bio 17. ožujak 2011. godine. Radilo se o političkoj odluci koja se isprva mogla smatrati gotovom činjenicom, no ipak se do nje došlo tek nakon mnogobrojnih poteškoća i natezanja unutar vladajuće većine. Tako su tri ministra iz stranke Lega Nord (Sjeverna liga), Umberto Bossi, Roberto Maroni i Roberto Calderoli, u ime autonomističkog federalizma koji je u prošlosti nagovještavao mogućnost odcjepjenja sjevernog dijela zemlje od ostatka nacije, javno izrazili svoje protivljenje proslavama.⁷

6 Vladin program je predviđao cijeli niz javnih radova koji nisu bili u nikakvoj vezi sa samom obljetnicom: od nove kino-dvorane i kongresnog doma u Lido di Veneziji pa do završetka radova na aerodromu u Perugi; od realizacije Obalnog parka u Imperiji do Auditorijuma u Iserni. Za bogati torinski program upućujem na www.italia150.it.

7 *Festa del 17 marzo, si spacca il governo La Lega non firma: »Follia incostituzionale«*, u »Repubblica.it«, 18. veljače 2011.; *Il Carroccio diserta le celebrazioni e solo 6 leghisti in aula alla Camera*, u »Repubblica.it«, 17. ožujka 2011.; M. Breda, *Unità, il Colle aspetta il decreto*, u »Corriere della Sera«, 17. veljače 2011.; L. Salvia, *Calderoli boccia il 17 marzo: bisogna lavorare*, u »Corriere della Sera«, 9. veljače 2011.

Takve izjave, koje zasigurno nisu bile plod improviziranog pokušaja za postizanjem veće vidljivosti u medijima, uplele su se, poput podrugljivog završnog epitafa, usred jedne izrazito duge i uskomešane javne rasprave koja se od ljeta 2009. počela razvijati u svim najvećim novinama. Javnu raspravu je pokrenuo zajedljivi uvodni članak Ernesta Gallija della Loggia objavljen u *Corriere della Sera*, u kojem je taj liberalni povjesničar optužio cijelu političku klasu, kako desnu, tako i lijevu, da je nesposobna razraditi program proslave 150. obljetnice, izuzev nasumičnog dijeljena novaca za najraznovrsnije projekte, koji nemaju nikakve veze s komemorativnim događajem, »bez ikakvog idejnog ili praktičnog kriterija«, kojima je jedina svrha ta da se zadovolje »snovi, predrasude, raznorazni provincijalizmi, pojedinačne ideje i interesi od kojih se ova zemlja sve više sastoji.«⁸

Taj članak, objavljen u milanskim dnevnim novinama, bio je od povijesne važnosti budući da je pokrenuo intenzivnu javnu raspravu koja je, unatoč brojnim suprotnostima, uspjela usuglasiti sudionike o važnosti odbacivanja već poprilično rasprostranjenog dojma »rastrgane Italije«, nastojeći, s druge strane, naglasiti vrijednost onih kohezivnih čimbenika nacionalnog identiteta, poput jezika, vjere i umjetničko-književnog bogatstva koji su oduvijek karakterizirali povijesno iskustvo talijanskog naroda.⁹ Nadalje, ta je rasprava iznijela na vidjelo dva nova i iznimno

8 E. Galli della Loggia, *Noi italiani senza memoria*, u »Corriere della Sera«, 20. srpnja 2009.

9 D. Messina, *L'Italia tradita dalle celebrazioni*, u »Corriere della Sera«, 21. srpnja 2009.; A. Saitta, M. Bresso, S. Chiamparino, »Torino deve essere sede unica delle iniziative«, u »Corriere della Sera«, 21. srpnja 2009.; A. Soggi, *Piccola vendetta lombarda*, u »Libero«, 21. srpnja 2009.; M. Breda, *Ciampi e la festa per l'Unità d'Italia: non faccio da alibi, pronto a lasciare*, u »Corriere della Sera«, 22. srpnja 2009.; F. Orlando, *La repubblica dei salumieri*, u »Europa«, 22. srpnja 2009.; V. Feltri, *Cosa ci sarà mai da festeggiare se l'Italia è unita*, u »Libero«, 21. srpnja 2009.; M. Cervi, *Eppure io dico che la Patria va festeggiata*, u »Il Giornale«, 22. srpnja 2009.; *L'unità nazionale progetto ideale del repubblicanesimo*, u »La voce repubblicana«, 22. srpnja 2009.; Comitato »Italia 2011«: *tutti dimissionari?*, u »Avvenire«, 23. srpnja 2009.; G. Morandi, *Onore al Risorgimento e a quell'unità di popolo sempre più dimenticata*, u »QN«, 23. srpnja 2009.; P. Ca., *E sull'Unità d'Italia il Colle difende Ciampi*, u »Il Messaggero«, 23. srpnja 2009.; M. Bozzi Sentieri, *Almeno nell'immaginario siamo un paese unito*, u »Secolo d'Italia«, 23. srpnja 2009.; W. Barberis, *A Torino l'Italia è unita*, u »La Stampa«, 23. srpnja 2009.; A. Papuzzi, *1861-2011. Modello Torino*, u »La Stampa«, 23. srpnja 2009.; A. Garibaldi, *Bondi e la festa per l'Unità d'Italia »Ciampi resti ed elabori il piano*«, u »Corriere della Sera«, 24. srpnja 2009.; G. d'Avossa, *Le celebrazioni per l'Unità d'Italia*, u »Corriere della Sera«, 24. srpnja 2009.; G. Oneto, *La vera festa sarebbe disfare l'Italia*, u »Libero«, 24. srpnja 2009.; S. Sechi, *L'identità nazionale non esiste. Celebriamo la diversità*, u »Libero«, 24. srpnja 2009.; A. Gnoli, G. Zagrebelsky, *L'anniversario della discordia*, u »La Repubblica«, 24. srpnja 2009.; A. Campi, *Disfatta l'Italia, difatti gli italiani. Ha vinto la lega*, u »Il Riformista«, 24. srpnja 2009.; M. Ricciardi, *Ma Bossi non è diverso da Lauro. E neanche le guerre riescono a unirli*, 24. srpnja 2009.; M. Tropeano, *Unità d'Italia, il pressing di Napolitano*, u »La Stampa«, 24. srpnja 2009.; L. Compagna, *Ora a Bondi il compito di raccogliere i pezzi*, u »Il Tempo«, 24. srpnja 2009.; P. Simoncelli, *L'Italia celebra lo stato-nazione a tempo scaduto*, u »Avvenire«, 25. srpnja 2009.; M. Iossa, *Festa per l'Unità d'Italia. L'esecutivo in campo: »tema importante*«, u »Corriere della Sera«, 25. srpnja 2009.; G. Bruno Guerri, *Cercando l'Italia ci si scopre italiani (ma con riserva)*, u »Il Giornale«, 25. srpnja 2009.; F. P. Casavola, *Unità d'Italia. Napoli faccia la sua parte*, u »Il Mattino«,

važna aspekta u razumijevanju i poimanju talijanskog identiteta. Prije svega, došlo je do definitivnog napuštanja onog tipično »školskog« poimanja Italije: uštogljena i ponosna, izrazito preporodna, suštinski »deamicijevsko«,¹⁰ prisutnog u svim školskim

25. srpnja 2009.; L. Pautasso, L. Ricolfi, *Fratelli d'Italia? Dopo 150 anni nulla è cambiato*, u »Il Riformista«, 25. srpnja 2009.; A. Campi, *Ecco tutti i segni della disgregazione*, u »Il Riformista«, 25. srpnja 2009.; F. Torriero, *La voglia di dimettersi da italiani*, u »Il Tempo«, 25. srpnja 2009.; R. Ricciardi, *L'orgoglio nazionale fiaccato dai sermoni*, u »Il Tempo«, 25. srpnja 2009.; D. Rondoni, *Italia come aspirazione, un anniversario non trombonesco*, u »Avvenire«, 26. srpnja 2009.; S. Bondi, *All'Unità d'Italia servono più simboli che finanziamenti*, u »Il Giornale«, 26. srpnja 2009.; M. Veneziani, *Chi vuole disfare l'Italia mira a farsi meglio gli affari propri*, u »Libero«, 26. srpnja 2009.; A. Geremica, *Unità, la voce di Napoli*, u »Il Mattino«, 26. srpnja 2009.; B. De Giovanni, *Italiani senza un destino comune*, u »Il Riformista«, 26. srpnja 2009.; G. Sabbatucci, *Il valore dell'unità e la lezione del passato*, u »Il Messaggero«, 27. srpnja 2009.; A. Carioti, *L'Italia unita ignora l'Archivio di Stato*, u »Corriere della Sera«, 27. srpnja 2009.; M. Lazar, *La bandiera ammainata dell'Unità d'Italia*, u »La Repubblica«, 28. srpnja 2009.; M. Fini, *Sì, viva l'Italia unita. Ma visto il clima di oggi c'è poco da festeggiare*, u »QN«, 28. srpnja 2009.; A. Carioti, *Celebriamo l'Italia salvando gli archivi*, u »Corriere della Sera«, 28. srpnja 2009.; L. Pace, *Bene o male l'unità d'Italia sta in piedi da sola, grazie alla sua »espressione geografica«*, u »Il Foglio«, 29. srpnja 2009.; P. Prodi, *L'Italia che non protegge la sua memoria storica*, u »La Repubblica«, 29. srpnja 2009.; A. Pautelli, *Italia, festeggiamo i primi 150 anni. Con sobrietà*, u »QN«, 30. srpnja 2009.; P. Baroni, *Una lotteria per salvare l'Italia*, u »La Stampa«, 30. srpnja 2009.; P. Cerocchi, *L'unità da ricomprendere è un patrimonio di storie vissute*, u »Avvenire«, 31. srpnja 2009.; S. B. Galli, *Italia, un Paese non ancora nato*, u »La Padania«, 31. srpnja 2009.; E. Scalfari, *Se la nazione resta un'idea*, u »L'Espresso«, 6. kolovoza 2009.; P. Foschi, *Festa per l'Unità d'Italia, i »paletti« del Cavaliere. E Ciampi: basta scuse*, u »Corriere della Sera«, 1. kolovoza 2009.; A. Bandinelli, *Lezione di Risorgimento dedicata a guelfi e ghibellini dei nostri stivali*, u »Il Foglio«, 1. kolovoza 2009.; *Per celebrare il Risorgimento contribuiti per 11 opere su 350*, u »La Repubblica«, 1. kolovoza 2009.; M. Bozzi Sentieri, *Italia dimenticata? S'inizi da un museo*, u »Secolo d'Italia«, 1. kolovoza 2009.; I. Magli, *I mali della UE. Festeggiare la fine della Patria*, u »il Giornale«, 3. kolovoza 2009.; M. Pirani, *La memoria perduta dell'Unità d'Italia*, u »La Repubblica«, 4. kolovoza 2009.; P. Melograni, *I 150 anni del Regno che non c'è*, u »QN«, 7. kolovoza 2009.; S. Luzzatto, *Gli strani garanti dell'Unità*, u »Il Sole 24 ore«, 9. kolovoza 2009.; T. Bucci, M. Isnenghi, *L'Italia non s'è desta, l'Unità incompleta*, u »Liberazione«, 9. kolovoza 2009.; G. Sabbatucci, *Dante e la lezione dell'identità perduta*, u »Il Messaggero«, 10. kolovoza 2009.; *Unità d'Italia. Bossi critico: dalla Lega niente soldi*, u »Corriere della Sera«, 10. kolovoza 2009.; D. Longhini, S. Strippoli, *Unità d'Italia, nulla da festeggiare. La Lega attacca, Bondi la zittisce*, u »la Repubblica«, 11. kolovoza 2009.; E. Romanazzi, *Italia, la festa della »disunità«*, u »Il Mattino«, 11. kolovoza 2009.; Fra. C., *Bondi alla Lega: doveroso ricordare l'Unità d'Italia*, u »Il Sole 24 ore«, 11. kolovoza 2008.; R. Fiorentini, *Dall'ambiguità di Carlo Alberto al brigantaggio. La »faccia violenta dell'Unità d'Italia«*, u »Libero«, 11. kolovoza 2009.; G. D'avossa, *Palazzo Farnese all'Italia. Un'idea per festeggiare i 150 anni dall'Unità*, u »Libero«, 12. kolovoza 2009.; A. Possieri, *Se l'unità è celebrata per fiction*, u »L'Osservatore Romano«, 13. kolovoza 2009.
- 10 Edmondo de Amicis (1846.-1908.) bio je talijanski pisac i rodoljub. Njegova knjiga *Cuore* (1886.) slovi u Italiji za jednu od najpoznatijih priča za djecu. *Cuore* je bila knjiga namijenjena »ujedinjenoj Italiji« budući da je autor njom želio poučiti mlade generacije Kraljevine Italije građanskim vrlinama – rodoljublju, poštovanju prema roditeljima i autoritetima, požrtvovnosti, junaštvu, milosrđu i poslušnosti. Knjiga danas ne uživa nekadašnju slavu jer se smatra da pretjeruje u veličanju ujedinjenja Italije kao i zbog prekomjerne retoričke osjećajnosti koja karakterizira njene protagoniste. (op. prev.)

programima od kraja 19. pa sve do posljednjeg desetljeća 20. stoljeća. S druge strane pak, i time dolazimo do drugog aspekta, napuštanje preporodne epike nije ponudilo neki drugi povijesno-simbolični nadomjestak koji bi bio u stanju ispuniti nastalu prazninu u osjećaju identiteta. Praznina koja je, dakle, poprimila oblik odlučujuće antropološke promjene i koja, ne samo da je marginalizirala tradicionalnu povijesno-nacionalnu dimenziju, središnji i povezujući čimbenik talijanskog identiteta, već je i prisilila nove generacije da žive u vječnoj i mučnoj sadašnjosti, jako slabo povezani s vlastitom prošlošću i sa sjetnim pogledom prema budućnosti čiji su se obrisi činili sve nejasnijima. Na kraju, proslavama povodom 150. obljetnice ujedinjenja Italije nedostajala su upravo ova dva obilježja koja su označila prethodne godišnjice iz 1911. i 1961: junačko-legendarne pripovijesti o slavnoj prošlosti nacije i iščekivanje uspješne budućnosti i sigurnog blagostanja za svoju zemlju.

Sporni Risorgimento

Poteškoće u izradi programa za proslavu 150. obljetnice ujedinjenja imaju, dakako, duboke povijesne korijene, čvrsto usađene u dublje značenje preporodnih događaja i izravno povezane s onom *političkom upotrebom povijesti* koja je, kao strukturalni element političke borbe, oduvijek prisutna u Italiji. Odjeci ovog vječnog povijesno-ideološkog prepiranja, usko vezanog za polemike o slavljenju domovinske povijesti, lako se mogu pronaći u prijedlogu da i Italija dobije svoj Nacionalni muzej.

Dana 27. prosinca 2001. u stupcima novina *Corriere della Sera* prvi se put predstavio, u jednoj političko-javnoj dimenziji, prijedlog o osnivanju Nacionalnog muzeja, koji se – »putem međunarodnog natječaja među najvećim svjetskim arhitektima« – trebao sagraditi upravo 2011. u čast proslave ujedinjenja. Prijedlog upućen direktno Predsjedniku Republike Carlu Azegliu Ciampiju predviđao je »nacionalni muzej u kojem bi se pohranila sva sjećanja iz talijanske povijesti od 1861. pa nadalje, i to ne samo iz političke, već i društvene, ekonomske, kulturne, religiozne i antropološke«. Tadašnji ministar kulture Giuliano Urbani potvrdio je da će muzej zaživjeti »2011. unutar spomenika Vittoriano u Rimu« te je odmah smislio slogan: »Italija: sto gradova, tisuću zastava, jedan jezik, jedna civilizacija – 1861. jedna Država« naglašavajući pritom i njegovo jednoglasno prihvaćanje od strane vlade.¹¹

Prijedlog je dobio široku potporu svih osim tvrdokorne manjine koja se odlučno izjasnila protiv projekta. Više od autonomističkih političkih snaga prisutnih u parlamentu poput Südtiroler Volkspartei (Pučka stranka Južnog Tirola) – koja je taj prijedlog definirala kao »izrazito nacionalističku ideju koja ne služi ničemu i nikome« – tom prijedlogu su se protivili takozvana »antagonistička ljevica« i dnevni list

11 E. Galli della Loggia, *La memoria degli Italiani*, u »Corriere della Sera«, 27. prosinca 2001.; M. Breda, *Venti minuti in tv per parlare alle famiglie*, u »Corriere della Sera«, 28. prosinca 2001.; *Un museo della nazione, Bossi d'accordo*, u »Corriere della Sera«, 28. prosinca 2001.

Liberazione. Tako je glasilo stranke Rifondazione comunista [Komunistička stranka Fausta Bertinottija] u prijedlogu o izgradnji nacionalnog muzeja naslutilo politički projekt talijanske desnice kojim se htjela »stvoriti kulturna hegemonija u cijeloj zemlji« pa je stoga pozivao da se napusti poimanje domovine »kroz neizbježne krhotine povijesti« i primijeni »puno smisleniji kriterij državljanstva«. ¹²

Deset godina kasnije, paradoksalno, došlo je do preokreta u pozicijama. Godine 2011. su upravo političke snage ljevice bile te koje su počele oživljavati i vrednovati ideju nacije, premda u različitim modalitetima, i često s ciljem djelovanja protiv vlade. Nije slučajno jedan od najsnažnijih zastupnika i branitelja ovih proslava bio baš sadašnji predsjednik Republike, Giorgio Napolitano, čija je politička biografija u cijelosti ispisana unutar talijanske ljevice. Zajedno s mnogobrojnim strujama probuđenog juga neoburbonske inspiracije, Lega Nord je 2011. simbolično preuzela ulogu protivničke strane. ¹³

Treba biti jasno da ovi događaji nisu nikakva novost u nacionalnoj povijesti: *službenoj* se Italiji uvijek suprotstavljala neka druga, *alternativna* domovina – politička, moralna ili zemljopisna – koja je izgrađivala svoj identitet u suprotnosti s onim akreditiranim. Isto tako je bilo i s prethodne dvije značajne obljetnice ujedinjenja: ona iz 1911. je bila izrazito mrska kako socijalističkim tako i katoličkim snagama, pa čak i ona iz 1961. koja je, unatoč tome što se odvila u ozračju veće socijalne sloge, zabilježila slabljenje »nacionalne« dimenzije u korist »klasne«. Nije bila slučajnost da su proslavama iz 1961. prethodile polemike koje su 1957. izbile u parlamentu nakon što su neki od komunističkih zastupnika kritizirali rad vlade i optužili je za neprikladno obilježavanje 150. obljetnice rođenja Giuseppea Garibaldija. Naravno, nije bio slučaj ni da se 1964. komunistički povjesničar Ernesto Ragionieri, u eseju koji je trebao biti prvo sažeto izvješće o aktivnostima provedenima tijekom stogodišnjice i povijesno-politički komentar tog događaja, pitao je li završetkom proslava završio i sam Risorgimento. ¹⁴ Ovo Ragionierijevo razmišljanje je, između ostalog, uslijedilo samo 13 godina nakon eseja liberalnog povjesničara Adolfa Omodea koji je upravo 1951. objavio djelo simboličnog naslova, *Difesa del Risorgimento* [Obrana Risorgimenta] ¹⁵, u kojem se jasno ukazivalo na postojanje neslaganja u pogledu historiografskog tumačenja nacionalnog ujedinjenja.

Kao što se moglo očekivati, u razdoblju između 2010. i 2011., osim rasprava u dnevnim i tjednim novinama, specijalizirani časopisi su se pozabavili, posvetivši više vremena i prostora nego novinske publikacije – te bez ideoloških ekskomunikacija – značajnim pitanjem ujedinjenja zadržavajući se jednom na važnosti slavljeničkih

12 P. Mieli, *Chi è contro l'idea di istituire il Museo della nazione*, u »Corriere della Sera«, 14. siječnja 2002.; S. Bucci, *Volkspartei: no al museo della nazione*, u »Corriere della Sera«, 25. siječnja 2002.

13 Usp. G.A. Stella, *E Garibaldi fini al rogo in una discoteca veneta*, u »Corriere della Sera«, 3. ožujka 2011.

14 E. Ragionieri, *Fine del »Risorgimento«? Alcune considerazioni sul centenario dell'unità d'Italia*, u »Studi Storici«, br. 1, 1964., str. 3-40.

15 A. Omodeo, *Difesa del Risorgimento*, Einaudi, Torino, 1951.

trenutaka,¹⁶ jednom na zdravstvenom stanju najvažnijeg proizvoda Risorgimenta, nacionalne države.¹⁷ Međutim, ako se pročitaju, pa čak i na brzinu, djela iz posljednjih nekoliko godina na temu talijanskog preporoda, uključujući i ona novinska i pamfletistička, odmah se da primijetiti da je ostalo jako malo sljedbenika i pobornika preporodne epike. Zapravo, ako se izostave grupa povjesničara okupljenih oko časopisa *Rassegna Storica del Risorgimento* [Historijski zbornik o Risorgimentu], birokratsko-intelektualni sloj koji upravlja muzejima Risorgimenta, neka manja sveučilišna društva i nekoliko neznatnih marginalnih grupa kolekcionara i stručnjaka, uvidjet će se da veliki dio talijanskog intelektualnog svijeta i javnog mnijenja promatra s distance, ako ne i sa izrazitim nepovjerenjem, povijesnu zbilju koja se sada već doživljava jako dalekom i bez onog emocionalnog i retoričkog opterećenja koje je desetljećima obilježavalo nacionalnu javnu raspravu.¹⁸

- 16 G. Talamo, *Patrie e Nazioni nella storia d'Italia*, u »Rassegna Storica del Risorgimento«, br. 2, travanj-lipanj 2010., str. 165-167. D. Bidussa, *Il Risorgimento come »luogo della memoria«*, u »Italia contemporanea«, br. 261, prosinac 2010, str. 739-744. S. Soldani, *I centocinquant'anni di un paese in affanno*, u »Passato e presente«, br. 83, svibanj-srpanj 2011., str. 5-16; U. Carpi, *Michele Rosi e il Dizionario del Risorgimento*, Id., str. 123-136. D. Menozzi, *Introduzione* u monografskom broju pod naslovom *Sacrificarsi per la patria. L'integrazione dei cattolici italiani nello Stato nazionale*, str. 3-6. C. Ghisalberti, *Difesa del Risorgimento. Rileggendo Adolfo Omodeo a centocinquant'anni dall'Unità*, u »Clio«, br. 1, 2011., str. 5-14.
- 17 F. Malgeri, *Tra politica e religione: i cattolici italiani nella costruzione dello Stato democratico*, u »Giornale di Storia Contemporanea«, br. 2, prosinac 2010., str. 5-24. M. S. Piretti (uredio), *Accentramento, decentramento e federalismo. Strategia per l'Italia unita*, u »Ricerche di Storia Politica«, br. 1, 2011., str. 101-136. G. Melis, *Lo Stato in un cono d'ombra? Le istituzioni nel Centocinquantenario*, u »Le Carte e la Storia«, br. 1, 2011., str. 5-12; M. Meriggi, *La politica e le nuove istituzioni*, Id., str. 23-32; E. Guastapane, *La difficile costruzione del rapporto centro-periferia*, Id., str. 33-40; S. Cassese, *La continuità dello stato e le »virtù giacobine« di Claudio Pavone*, Id., str. 97-101; S. Notari, *Le istituzioni centrali dello Stato italiano: l'età liberale. Un profilo storiografico*, Id., str. 102-114. F. Barbagallo, *Nazione, Stato, Costituzione in Italia dall'Unità alla Repubblica*, u »Studi Storici«, br. 1, 2011., str. 5-17. L. Vandelli, *L'unificazione italiana e il rapporto centro-periferia*, u »il Mulino«, br. 3, 2011., str. 415-424.
- 18 Popis djela bio bi predugačak. Ovdje ću se ograničiti na kratak pregled najnovijih izdanja. Među djelima koja vrednuju i brane Risorgimento izdvajam djelo R. Villari, *Bella e perduta. L'Italia del Risorgimento*, Laterza, Roma-Bari, 2009. kao i rad M. Isnenghi, *Garibaldi fu ferito. Storia e mito di un rivoluzionario disciplinato*, Donzelli, Roma, 2007. Srednju poziciju u kojoj se govori o »talijanskom preporodu bez nasljednika« podržava E. Gentile u *Italiani senza padri. Intervista sul Risorgimento*, Laterza, Roma-Bari, 2011. Izrazito kritična u pogledu preporodnog procesa, sa liberalno-južnjački nastrojene pozicije, je knjiga M. Martucci *L'invenzione dell'Italia unita 1855-1864*, Sansoni, Milano, 1999. Teza o osvajanju juga dobro je iznesena u radu G. De Fiore, *Controstoria dell'Unità d'Italia. Fatti e misfatti del Risorgimento*, Rizzoli, Milano, 2007. te u radu G. Bruno Guerri, *Il sangue del Sud. Antistoria del Risorgimento e del brigantaggio*, Mondadori, Milano, 2011. Stav katoličke kritike naspram Risorgimenta dobro je sintetiziran u knjigama: A. Pellicciari, *Risorgimento da riscrivere. Liberali e massoni contro la Chiesa*, Ares, Milano, 1998. i M. Viglione, *1861. Le due Italie. Identità nazionale, unificazione, guerra civile*, Ares, Milano, 2011. Postoji nadalje bogata antipreporodna literatura novinarskog karaktera kao na primjer L. Del Boca, *Maledetti Savoia*, Piemme, Milano, 2011. te bestseller P. Aprile, *Terroni*, Piemme, Milano, 2011.

Ustaljena povijesno-politička interpretacija – snažno propagirana, između ostalog, različitim kulturnim sredinama međusobno ničim povezanima – uglavnom tvrdi da Risorgimento, kako u svojoj epsko-legendarnoj, tako i u političko-vojnoj dimenziji, predstavlja jedan *beskorisni mit* te da ga stoga kao takvog treba napustiti, s jedne strane kako bi se ponovno otkrili drevni kolektivni identiteti, a s druge strane, valorizirali drugi, noviji povijesni događaji poput otpora nacizmu i fašizmu ili obrane Ustava proglašenog 1948. godine. Ponovno vrednovanje »malih domovina«, provincijalizma i drugih lokalizama pridružuje se, ali u isto vrijeme i suprotstavlja novom poimanju republikanstva koje se zasniva na antifašizmu i ustavnom patriotizmu. Ovo kritiziranje temeljnih vrijednosti preporodnog procesa neizbježno se odražava, s podjednako negativnim povijesnim viđenjem, na najvažnije protagoniste tog razdoblja. Pritom se, naravno, polazi od lika Giuseppa Garibaldija koji je bolje od svih drugih uspio utjeloviti općenarodni karakter procesa nacionalnog ujedinjenja, tako da ga se gotovo jednodušno smatralo narodnim junakom *par excellence*. Upravo zbog toga posljednjih je desetljeća, polazeći od nekih polemičnih stavova koji su preko neakademske historiografske kanale bili prisutni kroz cijelo dvadeseto stoljeće, znatno porastao broj antigaribaldijskih publikacija.¹⁹

Trenutno ovo tumačenje koje u biti marginalizira Risorgimento kao temeljni događaj nacionalne države podupiru dvije struje. Jedna analizira proces nacionalnog jedinstva kroz *kulturološki* pristup primjenjujući već postojeće *preporodne kriterije* sadržane u idejama, vrijednostima, simbolima i oblicima, prisutne kroz cijeli voluntarizam devetnaestog stoljeća. Druga struja, pak, vidi Risorgimento kao antinacionalni, točnije antijužnjački i antikatolički slogan, posljedicu zavjera iskovanih od strane Savojske Monarhije na uštrb Kraljevstva Dviju Sicilija, Papinske države i drugih regionalnih država. Jasno je da se radi, gotovo da ni nema potrebe isticati, o dva posve suprotna načina tumačenja, kako u kvalitativnom pogledu, tako i kulturnom, no koji u konačnici kroz splet autonomnih i distanciranih viđenja dolaze do istog zaključka: preporodna ostavština je beskorisna.²⁰

19 Za antigaribaldijske publikacije zbog sažetosti upućujem samo na: L. Marcolivio, *Contro Garibaldi. Quello che a scuola non vi hanno raccontato*, Vallecchi, Firenze, 2011.; G. Rinaldi, *Garibaldi. L'avventuriero, il massone, l'opportunist*, Controcorrente, Napoli, 2011.; F. Pappalardo, *Il mito di Garibaldi. Una religione civile per una nuova Italia*, SugarCo, Milano, 2010.; G. Oneto, *L'iperitaliano. Eroe o cialtrone? Biografia senza censura di Giuseppe Garibaldi*, Il Cerchio, Rimini, 2006.; A. Pellicciari, *I panni sporchi dei Mille*, Edizioni Liberal, Roma, 2003.

20 Radi sažetosti navodim samo dva autora. Za prvo tumačenje se pozivam na brojna djela Alberta M. Bantija među kojima su: *Atlante culturale del Risorgimento. Lessico del linguaggio politico dal Settecento all'Unità*, Laterza, Roma-Bari, 2011.; *Il Risorgimento italiano*, Laterza, Roma-Bari, 2007.; *La nazione del Risorgimento. Parentela, santità e onore alle origini dell'Italia unita*, Einaudi, Torino, 1999. Za drugo tumačenje upućujem na knjige Massima Viglionea među kojima izdavam: *1861. Le due Italie. Identità nazionale, unificazione, guerra civile*, Ares, Milano, 2011.; *L'identità ferita. Il risorgimento come rivoluzione e guerra civile*, Ares, Milano, 2006.; *Libera Chiesa in libero Stato? Il Risorgimento e i cattolici: uno scontro epocale*, Città Nuova, Roma, 2005.

Banalno govoreći, »suđenje« ili, bolje rečeno, »kritika« Risorgimenta započela je odmah, u sam osvit proglašenja nacionalne države 1861. i nastavila se kroz svih sto pedeset godina postojanja ujedinjene države. Tumačenje da je proces nacionalnog ujedinjenja jedan oblik »neuspjele« ili »izdane« revolucije ili pak, s druge strane, jedna velika spletko odnosno »conquista regia« [prisvajanje od strane Savojske Monarhije] na štetu drugih, bez sumnje predstavlja jedan od učestalih *toposa* koji združuje, premda na različite načine i u različitim vremenskim trenucima, sve nacionalne političke kulture.²¹

Na početku su oštru kritiku preporodnog procesa poticali legitimisti »preudinjenja«, katolici, demokrati i socijalisti. Bili su oni, i to ovim redosljedom: »pobijedeni«, »pobijedeni pobjednici« i »odbačeni«, ti koji su potkopavali temelje, već same po sebi jako slabe, cijelog povijesno-kulturnog i političko-pravnog ustrojstva novorođene nacionalne države. Kako bi nadoknadila ovaj nedostatak suglasnosti, vladajuća liberalna klasa, a naročito Sinistra Storica [Povijesna ljevica], pokušala je preko kulta slavni ličnosti zasnovanog na izgradnji, više ili manje umjetnog, *Panteona Očeva Domovine*, masovno promovirati jednu *patriotsku religiju* koja je, naposljetku, postala službena pripovijest, oleografska, legendarna i prepuna poštovanja, o Risorgimentu.

Dakle, već osamdesetih godina devetnaestog stoljeća odmjeravale su se, na dvije različite no podjednako važne razine, dvije međusobno protivne naracije. Ona službena, državno-upravna najveću je priliku za iskazivanjem dobivala u školi, spomenicima i toponomastici. Ona alternativna, dvostrukog podrijetla, od kojih je prvo antipreporodno i legitimističko, a drugo progresivno i revolucionarno, preko podzemnih kanala alternativnih izdavača i opozicijskih novina, ukazivala je na ograničenja Risorgimenta i na ideju o »drugačijoj« Italiji. Razočaranost »stvorenom nacijom« udružila je, premda s različitim motivacijama, katolike i legitimize, pristaše Mazzinija i Garibaldija pa čak i protosocijaliste i nacionaliste.

Političko-vojna preporodna bitka se nastavila preko žestokog ideološkog sukoba koji je obilježilo objavljivanje knjiga, članaka i pamfleta. Ključna točka ove publicistike je bez sumnje djelo Alfreda Orijanija koji je kroz originalni političko-kulturni *koine* uspio ujediniti shvaćanje Risorgimenta kao »conquista regia« i kao »herojsko nasilje jedne manjine«. Bogata intelektualna ostavština ovog mislioca iz Faenze utjecat će kasnije i na fašizam i na antifašizam, analitičku misao Piera Gobettija i Antonija Gramscija te veliki dio intelektualaca devetnaestog stoljeća.²²

21 U ovih se sto pedeset godina povijesnog jedinstva izredao dugi niz antipreporodnih optužbi najrazličitijeg političko-kulturnog podrijetla koje su iznijele na vidjelo, između ostalog, »neuspjelu zemljišnu reformu« i »pomanjkanje seljačke mase«, »conquistu regiu« i »anglo-savojsku zavjeru«, »masonski antiklerikalizam« i istinsku »antikatoličku« prirodu Risorgimenta. Koristan pregled najvažnijih historiografskih tumačenja, iako poprilično vremešan, jest djelo W. Maturi, *Interpretazioni del Risorgimento*, Einaudi, Torino, 1962.

22 A. Oriani, *La lotta politica in Italia: origini della lotta attuale (476-1887)*, Libreria della Voce, Firenze, 1913.; P. Gobetti, *Risorgimento senza eroi. Studi sul pensiero piemontese nel Risorgimento*,

Kad se bolje pogleda, srž svakog drugačijeg historiografskog tumačenja Risorgimenta uvijek se usredotočuje na jedno sporno pitanje: što je bio Risorgimento? Radi se o samo naoko banalnom pitanju oko kojeg se povjesničari i danas razilaze i na koje se oduvijek vršio ideološki i politički pritisak. Po mom mišljenju, odgovor na to pitanje treba tražiti u intrinzično *dualističkoj* prirodi procesa nacionalnog ujedinjenja koje znanstvenici sve češće promatraju kao jednu ambivalentnu pojavu: Risorgimento je istovremeno i *revolucija* i *građanski rat*. U tom procesu razorna, nepredvidljiva i nasilna priroda političkog poretka nije usmjerena samo protiv »stranca« koji okupira, više ili manje neopravdano, teritorij domovine, nego napada i stanovništvo poluotoka, već stoljećima podijeljenog u nekoliko država regionalnog karaktera – od kojih nijedna nije iznosila nacionalnu viziju i poziv – čiji su odnosi i kulturna isprepletenost, prije svega religijska, od davnina definirali neke iskonske značajke talijanskog identiteta.

Dakle, jedinstvena nacionalna država nastala 1861. nije bila, kako je to desetljećima prepričavala »pomirljiva« i »slavljenička« teorija, rezultat »jednoglasnog pristanka« muškaraca i žena koji su se, unatoč različitim političkim idejama, zajednički borili za neovisnost i slobodu, a – kao što je poznato – nije se radilo ni o jedinom političkom rješenju. Dovoljno se sjetiti, na primjer, prijedloga o federalizmu ili republici. Naposljetku, to političko ujedinjenje bilo je posljedica ne samo rata koji se vodio protiv habsburškog carstva, političkog hegemon na talijanskom poluotoku, već i političko-ideološkog suočavanja posve različitih ideja i shvaćanja svijeta koji su baš zbog toga bili u stanju predstavljati talijanski narod iz mnogo različitih perspektiva.

U najprijeponija povijesna nasljeđa ovog razdoblja pripadaju, znači, *hiperpolitiziranje* i ona prirođena potreba za *podjeljivanjem* od 1861. – oni obilježavaju sveukupnu političku borbu u Italiji.²³ Riječ je o strukturalnoj tendenciji ka ideološkoj podjeli koja se očitovala kroz povijesno pripovijedanje Risorgimenta, počevši od protagonista tog vremena, takozvanih nacionalnih junaka na čijim se herojskim djelima oduvijek temeljila i retorika fanatičnog patriotizma i, suprotna joj, antipreporodna publicistika.

Hagiografija i ikonoklazam: Slučaj Garibaldi

Središnja ličnost cijelog simboličnog svijeta Risorgimenta, kako za političku pedagogiju nove Italije, tako i za razočarane ujedinjenjem, zasigurno je Giuseppe Garibaldi, mornar iz Nice koji je – nakon pustolovnog života u kojem je obišao svaki kutak

Edizioni del Baretto, Torino, 1926.; A. Gramsci, *Il Risorgimento*, Editori Riuniti, Roma, 1975.

23 Za koncept *hiperpolitiziranja* upućujem na E. Galli della Loggia, A. Schiavone, *Pensare l'Italia*, Einaudi, Torino, 2011.; a za koncept *podjeljivanja* vidi L. Cafagna, *Introduzione*, u E. Galli della Loggia, L. Di Nucci (ur.) *Due Nazioni. Legittimazione e delegittimazione nella storia dell'Italia contemporanea*, Il Mulino, Bologna, 2003.

svijeta – postao zapovjednik pohoda *Spedizione dei Mille* i onaj koji »oslobađa kraljevinu« te je »poklanja« kralju Viktoru Emanuelu II. Taj je Nicanac bez sumnje najpoznatiji Talijan devetnaestog stoljeća i, zajedno s Cavourom, neosporni protagonist nacionalnog ujedinjenja.²⁴

Ipak, ne može ga se tek tako, olako, smjestiti u odgovarajući politički okvir. On se kreće unutar jednog političko-simboličnog kontinuuma koji stalno oscilira između institucije i previranja, države i revolucije, zakona i ilegalnosti. Aktivno sudjeluje u izgradnji nacionalne države utjelovljujući općenarodni duh tog razdoblja, no istovremeno nudi i simbolične sadržaje i političko ponašanje slijedeći prilagodljivu buntovničko-subverzivnu i nacionalno-prevratničku liniju koja nadilazi devetnaesto i stiže sve do dvadesetog stoljeća, pritom podržavajući naizgled međusobno jako različite političke kulture. S druge strane, Garibaldi već za života ujedinjuje i razdvaja, izaziva duboke osjećaje ljubavi i mržnje.

Upravo zbog toga, svi povjesničari koji su pokušali sažeti lik Giuseppea Garibaldi u jednu definiciju, ili u jedan apelativ, prvo bi naglasili njegovu intrinzičnu *dvostrukost* i *semantički polimorfizam*, i tek bi se potom suočili s impozantnim i gotovo nepremostivim mitološkim pripovijedanjem koje je oduvijek pratilo njegov lik i koje ga je na kraju pretvorilo u jednu, gotovo metapovijesnu ličnost, poprilično udaljenu od povijesno-političkih koordinata kojima je pripadao. Povijest i legenda, stvarnost i predodžba u njegovom su se životu međusobno nadopunjavale stvarajući jedan poseban spoj, po nekim aspektima jedinstven u svojoj vrsti, u kojem je na kraju povijesno-činjenična dimenzija prevagnula nad mitsko-legendarnom. Ove dvije dimenzije su se na taj način uzajamno pothranjivale i dovele do prožimanja između realnih činjenica i njihovog predstavljanja u književnosti, do kombiniranja elemenata iz političko-vojnog života i onih mitološko-simboličnih, do ispreplitanja herojskih djela iz ratnih pothvata i naracije o Garibaldijevim čudesnim i spasonosnim sposobnostima.²⁵

Međutim, za učinkovito razumijevanje lika treba stalno imati na umu da je javna dimenzija Garibaldi stvorena, razvijena i proširena prvenstveno iz političko-vojnih pobuda dvaju geopolitičkih kvadranta u kojima je djelovao: uzduž korita rijeke Rio de la Plata, između Brazila, Argentine, Urugvaja, od 1836. do 1848., a nakon toga u Italiji i Europi. Već od samog početka, difuzija slike o Garibaldiju je, baš zbog toga jer je bila plod političko-vojnog konteksta, izazivala snažne sukobe i čvrstu privrženost, kao rezultat političko-propagandističke logike i vrednovanja kroz stav prijatelj/neprijatelj. Ta logika će kasnije dovesti do dvije verzije u prepričavanju

24 Zbog sažetosti navodim samo neke od mnogobrojnih Garibaldijevih biografija: G. Guerzoni, *Garibaldi*, Barbera, Firenze, 1882.; G. Sacerdote, *La vita di Giuseppe Garibaldi secondo i risultati delle più recenti indagini*, Rizzoli, Milano, 1933.; D. Mack Smith, *Garibaldi. Una grande vita in breve*, Mondadori, Milano, 1993.; J. Ridley, *Garibaldi*, Mondadori, Milano, 1975.; M. Milani, *Giuseppe Garibaldi: biografia critica*, Milano, Mursia, 1982.; A. Scirocco, *Garibaldi. Battaglie, amori, ideali di un cittadino del mondo*, Roma-Bari, Laterza, 2001.; A. Possieri, *Garibaldi*, Il Mulino, Bologna, 2010.

25 L. Riall, *Garibaldi. L'invenzione di un eroe*, Laterza, Roma-Bari, 2007.

Garibaldijevih pothvata: s jedne strane se slušala herojsko-patriotska, a s druge potpuno suprotna priča, stravična i antitalijanski nastrojena.

Ovo dvostrano pripovijedanje Garibaldija je prikazivalo kao revolucionara, ratnika, vojskovođu, oca domovine i nacionalnog junaka, no istovremeno i kao plaćenika, gusara, probisvijeta, trgovca robljem, crvenog vruga te »gnjevne ruke« i »kukavnog žrtvenog jarca« Savojske Monarhije. Bio je neosporni heroj za jedne i najgori neprijatelj za druge. Isto tako je bio i nezamjenjivi pokretač revolucionarno-patriotskih strasti devetnaestog stoljeća i simbolični kaleidoskop svih nedaća Risorgimenta: od internacionalne masonerije do revolucionarnog materijalizma, od intenzivnog antiklerikalizma do filoprotestantskog antipapinstva. Tijekom ovih previranja, koja su pratila cijeli Garibaldijev život – a nastavila su se i dugo nakon njegove smrti – njegova nazočnost u javnim raspravama progresivno je evoluirala uzduž jednog simboličnog kontinuuma u kojem se mogu razlučiti najmanje četiri odlučujuća trenutka: prvo prepričavanje Garibaldijevih pothvata iz južnoameričkog razdoblja; uobličenje njegove slike i prilike nakon sudjelovanja u nastanku Rimske republike 1849.; difuzija mita tijekom pohoda *Spedizione dei Mille* 1860.; završno laičko posvećenje nakon njegove smrti 1882. godine. Kroz sve ove situacije lik Garibaldija konstantno je oscilirao između opasnog prevratnika i, s druge strane, patriota.

I doista, prva ispričana legenda o životu ovog Nicanca, kako u hagiografskoj tako i ikonoklastičkoj verziji, potječe iz južnoameričkog perioda. Ako lik *Anite* i *crvena košulja* perfektно sintetiziraju prodornu snagu mita o Garibaldiju, slikom se *gusara* i *razbojnika* žednog krvi učinkovito predočuje stravična i okrutna strana priče o njegovoj ličnosti. Obje ove priče će prijeći Atlantik i ugnijezdit će se, mutirajući sadržajem, no ne i značenjem, u politički kontekst starog kontinenta.

Godine u periodu od 1849. do 1854. ističu se po jedinstvenom kontrastu između popularnosti javne dimenzije ovog Nicanca i izoliranosti privatne sfere njegovog života. Revolucionarno dvogodište 1848.-1849., a naročito obrana Rimske republike i nevjerojatno odvažni bijeg preko Apenina, osiguravaju Garibaldiju, pored njegove neupitne političko-vojne važnosti, iznimnu popularnost. O tome izvještavaju ne samo talijanske, već i europske novine, pa tako dolazi do preuzimanja i prilagođavanja mita o Garibaldiju sukladno tipičnim europskim literarnim i romantičnim kanonima i klišejima. Ipak, ključna godina u izgradnji Garibaldijevog lika je 1850. Te godine su objavljena dva djela od presudne važnosti: prva Garibaldijeva biografija, koju je napisao Giovanni Battista Cuneo i koju mnogi znanstvenici smatraju narativnim arhetipom gotovo svih kasnijih Garibaldijevih biografija; te djelo naslovljeno *Montevideo ou une nouvelle Troie*, koje je na poziv bivšeg urugvajskog ministra rata Pacheca napisao Alexandre Dumas i u kojem se pripovijeda o »uzornom životu« popraćenom nizom događaja najvećim dijelom izmišljenih ili obrađenih u skladu s klišejem o romantičnom junaku.²⁶

26 G.B. Cuneo, *Biografia di Giuseppe Garibaldi*, Fory i Dalmazzo, Torino, 1850.; A. Dumas, *Montevideo ou une nouvelle Troie*, Napoléon Chaix et Cie., Paris, 1850.

Ovim mitopoetskim naracijama su se suprotstavili romani oca Antonija Bresciana koji su bili koncipirani kao izravan odgovor na nasrtaj liberalne i romantične pošasti koja je zarazila poluotok. U četvrtom dijelu serije *Ebreo di Verona*, koja je izlazila u nastavcima između 1850. i 1851., u nekim se prigodama jasno aludiralo na Cuneovu biografiju, a »republikance« na čelu s Garibaldijem nastojalo se prikazati kao »okrutne horde«, »odmetnike« potaknute »zlobom« i »bijesom« koji napadaju »dojenčad«, »bolesne starce« i svećenike »koje su bezbožnici prve naumili zaklati«. ²⁷

Ovaj žestoki ideološki spor bit će prevladan prvim uspjesima pohoda *Spedizione dei Mille* koji je u noći između 5. i 6. svibnja krenuo iz mjesta Quarto i doživio svoju vojnu i simboličnu konsakraciju u lipnju tijekom pobune u Palermu i povlačenja burbonskih oružanih snaga sa Sicilije. Prelazak Palerma u ruke pobunjenika je bez sumnje obilježio mitopoetsku naraciju epopeje o Garibaldiju. *Times* je definirao Garibaldija kao vojskovođu koji je ratovao »za obranu čovječanstva«, dok mu je *Punch*, jedne od najpoznatijih engleskih satiričnih novina, posvetio niz karikatura u kojima ga je John Tenniel prikazao kao mladog Perzeja kako baca koplje prema Franji II, morskom čudovištu zastrašujućeg izgleda. I dok je Alexandre Dumas objavljivao svoju intimnu korespondenciju u *Le Siècle*, Friedrich Engels je u *New York Daily Tribune* napisao da osvajanje Palerma predstavlja jedan »od najviše zapanjujućih vojnih pothvata tog stoljeća«. ²⁸

Korespondencija i pitoreskna reprodukcija izmjenjivale su se s prvim fotografijama Garibaldijevog pothvata koje su, pored protagonista, ovjekovječile i »najtragičnije učinke«, ruševine i razaranja bitke u Palermu. I nije slučajnost da je, upravo za vrijeme boravka na Siciliji, Gustave Le Gray uslikao jednu od najpoznatijih Garibaldijevih fotografija koja će kasnije poslužiti kao »baza za cijeli niz ponovnih izdavanja i elaboracija« slike heroja dvaju svjetova. ²⁹ U taj kontekst, no s većim simbolično-emotivnim i retoričko-figurativnim utjecajem u odnosu na prve fotografske reprodukcije, ubraja se i slika Giovannija Fattorija »Garibaldi u Palermu« oslikana, najvjerojatnije, na temelju fotografija Eugènea Sevaistrea i novinskih izvještaja iz tog doba.

Ta slika, na kojoj se u pozadini raspoznaju ruševine grada, a na desnoj strani bez sumnje vidi profil heroja okruženog mnoštvom crvenih košulja, izražava puno jaču povijesnu sintezu i emotivni naboj u odnosu na sumornu i bezličnu statičnost fotografija tog vremena. U Fattorijevoj slici dostojanstveni Garibaldijev profil, čvrst i svečan, okružen skupinom dragovoljaca/sljedbenika – svih rigorozno odjevenih u nevjerodostojne crvene košulje, što više podsjeća na službenu uniformu nekakvog

27 A. Bresciani, *Della Repubblica romana, Appendice dell'Ebreo di Verona*, u »La Civiltà Cattolica«, I, 1850., sv. VII, str. 330-332.

28 C. Fracassi, *Il romanzo dei Mille*, Milano, Mursia, 2010., str. 329.

29 L. Tomassini, *Garibaldi in fotografia: un contributo allo studio della costruzione del mito garibaldino dal punto di vista della comunicazione per immagini*, u A. Ragusa (uredio), *Giuseppe Garibaldi. Un eroe popolare nell'Europa dell'Ottocento*, Manduria, Lacaita, 2009., str. 127-182.

viteškog reda, neku vrstu redovnika ratnika, nego na »različito odjevene« dragovoljce o kojima se pripovijeda u Garibaldijevim memoarima – upućuje na »religiozni *pathos*« tog perioda za koji se čini da se u potpunosti sjedinjuje s tipičnim elementima romantičnog senzibiliteta kao što je prevlast intuicije, osjećaja i individualne vrijednosti. S druge strane, ozbiljno držanje Garibaldija, okruženog žarkocrvenom bojom, jasnom i odlučnom, crvenih košulja oštro se suprotstavlja vojnicima u pokretu što se nejasnih obrisa, mračni i konfuzni naziru u pozadini poput hrpe sitne prašine. Svećenički i strogo oslikana figura *Ducea dei Mille* [Vođa tisuće], dijelom već monumentalizirana i kodificirana kao *Alter Christus*, poprima na slici onaj simbolično-sakralni naboj koji će kasnije biti karakterističnim elementom Garibaldijeve književno-ikonografske kozmogonije – počevši od »epskih crtica« autora memorijala pa sve do monumentalnosti s kraja stoljeća – nastale nakon pothvata Tisuće te, posebice, nakon Fattorijeve slike³⁰.

Pobjeda u Palermu je, stoga, stvaranju legende o Garibaldiju ponudila novi simbolični materijal u kojem se predodžba i kronika, mit i stvarnost stapaju u čvrsti i, u ponekim segmentima, nerazlučiv spoj. Tako je u ovom sicilijanskom gradu niknuo cijeli niz legendi o čudesnim junakovim sposobnostima i počele rasti glasine o njegovoj navodnoj neranjivosti. Pričalo se, na primjer, da je kao dijete bio cijepljen hostijom, da se tijekom bitki uz njegov bok uvijek nalazi anđeo koji mu čuva leđa a, naposljetku, i da je izravni potomak svete Rozalije. Plemićka obitelj iz koje je potjecala ova Djevica zvala se Sinibaldi i ta zanimljiva sličnost s prezimenom Vođe Tisuće je bila dovoljna da se dekretira kako je Garibaldi u rodu, ništa manje, nego sa svetom zaštitnicom Palerma.³¹

Međutim, vrhunac u difuziji Garibaldijevog mita postiže se nakon smrti ovog junaka. Njegovom sahranom definitivno se zaključuje preporodna epopeja. Među neizmerno mnogo izrecitiranih molitvi u svim dijelovima Italije, simbolično sankcionirajući difuziju mita u cijeloj zemlji, kako na sjeveru tako i na jugu, čast izreći najslavniju od sviju pripadala je, u večer 4. lipnja 1882., dva dana poslije njegove smrti, Giosueu Carducci u bolonjskom teatru Brunetti. Giuseppe Garibaldi »plave glave s grivom lava i sjajem arhandela« bio je, izjavio je Carducci, »narodno najslavniji Talijan modernoga doba« te, po jednoj od najefikasnijih govorničkih sinteza, »pustolovni ratnik bez imalo drskosti, neprijetvorni heroj, skromni političar bez imalo prepredenosti u sebi«³².

Ono što se ipak sa smrću radikalno promijenilo bila je perspektiva iz koje se promatrala Garibaldijeva slika. On se, po nalogu, pretvara iz predstavnika jedne

30 G. Matteucci, F. Panconi i R. Vitale (ur.), *Garibaldi a Palermo: Una memorabile pagina del Risorgimento nel capolavoro di Fattori*, Centro Matteucci, Viareggio, 2011.

31 G. Sacerdote, *La vita di Giuseppe Garibaldi secondo i risultati delle più recenti indagini*, Milano, Rizzoli, 1933., str. 713-714.

32 G. Carducci, *Per la morte di Giuseppe Garibaldi*, u *Opere*, Bologna, Zanichelli, 1926., sv. I, str. 325-341.

strane – velike i raširene koliko god to može biti, ma svejedno jedne strane – u predstavnika svih i postaje simbolom nacionalnog jedinstva. Simbolično-evokativna snaga imaginarnog garibaldinca – buntovnika, revolucionara i rušitelja socio-političkog ustrojstva – pretvara se u mit o nacionalnoj mobilizaciji, u odraz građanskih vrlina nove Italije, u junački primjer mladim generacijama, u energiju cijele zemlje. U konačnici, Garibaldi prestaje biti revolucionarom i prevratnikom kako bi službeno postao ocem domovine.

On se pretvara u lik iz školskog udžbenika, prepunog vrlina, slobodnog od svih napasti i spremnog za sva dobročinstva. Garibaldijeva se figura depolitizira i s nje se uklanjaju sve sporne nijanse, svi kontrasti, svi povodi sukobima, kako bi postala pristupačnom svim građanima. Njegov lik postaje blaži, gubi prije svega ona sporna obilježja koja su dijelila narod, a izrazito subverzivna, nasilna, mučna i antiklerikalna karakterna crta marginalizira se u korist veličanja ovog značajnog građanina i oca domovine, viteza čovječanstva i nacionalnog junaka. Jednom riječju, njegov lik postaje svetinjom, njegova se biografija uvrštava u skup narativnih *toposa* kojima se učestalo pribjegava u službenim govorima i slavljeničkim prigodama. Njegova se pitoreskna i romantična, pustolovna i razuzdana slika, u simboličkom stvaranju nove Italije »po mjeri«, sve više uštogluje pa se ovaj junak neizbježno pretvara iz energičnog u *kamenog heroja*. Ono što se time stvara u trideset godina nakon njegove smrti, od 1882. do 1915., jest Garibaldi svih Talijana, lik koji progresivno gubi svoje povijesno-političko značenje i postaje jedna metapovijesna ličnost koja već od samog nastanka uspijeva nametati vrijednosti i vrline, priznanja i zanosne dojmove.

Uvriježenost mita koji se retoričnim pripovijedanjem nadograđivao kroz devetnaesto stoljeće, zajedno s višedesetljetnom pretjeranom upotrebom Garibaldijeve slike u raznorazne svrhe, među kojima i one komercijalne – od putnog ležaja generala Garibaldija do kocke za juhu Liebig, od vina do kolačića – često je maglovitom koprenom, mjestimice punom poštovanja i pokornom, obavijao lik junaka koji je na kraju pao zarobljen unutar otrcanih i izrabljenih retoričkih formula što nije pridonijelo difuziji mita izvan tipičnih prostorno-vremenskih koordinata devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća. Politička upotreba Garibaldijevog lika od strane, recimo, fašizma i antifašizma, svojim različitim interpretacijama zapravo više upućuje na jednu širu političko-identifikacijsku dimenziju nego na jedan mit o nacionalnoj mobilizaciji, čija privlačnost neminovno počinje opadati završetkom Drugog svjetskog rata.

Reprezentativan primjer ovakve pedagoško-identifikacijske upotrebe Garibaldijevog lika lako se može pronaći u kulturnoj politici komunističke stranke [Partito Comunista Italiano] neposredno nakon Drugog svjetskog rata. Komunistički slikar Renato Guttuso je 1952. na Venecijanskom bijenalu predstavio jedno ogromno platno, »Bitka kod Ponte dell'Ammiraglia«, u kojem je reproducirao epski sukob između garibaldinaca i burbonskih vojnika na samom ulazu u Palermo, po uzoru na Abbovo pripovijedanje. Tri godine kasnije, 1955., isti je sicilijanski slikar naslikao

drugu verziju tog platna, ali ovog puta po nalogu partijskog instituta (*Istituto di Studi Comunisti di Frattocchie*), odnosno škole za partijske kadrove i funkcionare komunističke stranke. Tom slikom, koja je otprilike četrdeset godina bila istaknuta nad tribinom Aule Magne u Frattocchiji, Guttuso je pružio jedno jako aktualno tumačenje bitke kod Ponte dell'Ammiraglia tražeći dodirnu točku između *prvog* i *drugog* preporoda, između dragovoljaca u crvenoj košulji iz pohoda *Spedizione dei Mille* i partizana iz Brigada Garibaldi talijanskog pokreta za otpor.

U ovoj drugoj verziji, autor je dodao neke u potpunosti izmišljene detalje, kao na primjer prisutnost crvene zastave uz talijansku, dok su, u nekoj vrsti mitološko-političke transpozicije, neke figure na slici poprimile izgled određenih rukovodilaca talijanske komunističke partije. Tako su se među garibaldincima mogli razaznati ličnosti kao što su Antonello Trombadori, Luigi Longo i Giancarlo Pajetta, a među plavim burbonskim uniformama mogao se opaziti »izdajnik« Elio Vittorini.³³ I ovom je zgodom priča o Risorgimentu, nemilosrdno upletena u snažnu političku polemiku, nastavila ujedinjivati i razdvajati. I to zasigurno nije bio posljednji put.

[Uredništvo zahvaljuje Nicoletti Giostrelli na inicijalnom prijedlogu i cjelokupnoj suradnji, Andrei Possieriju na poslanom tekstu i Vinki Knezović na njegovom prevođenju. Prijevodom Possierijeva članka *Historijski zbornik* nastavlja – nakon priloga u br. 1/2011. Monice Priante o tribini i Branimira Jankovića o kolokviju održanima u Zagrebu 2011. – uključivanje hrvatske historiografije u praćenje obilježavanja 150.obljetnice ujedinjenja Italije 1861. godine.]

SUMMARY

History and Myth about Italian Unification Political recognition and dispute of the Risorgimento

In this paper, the author discusses the preparations for the celebrations and events related to the 150th anniversary of Italian unification. The paper explains historical reasons that cause difficulties in creating the program for the anniversary, the views about the Italian resurgence (Risorgimento) and the unification war, as well as about one of the most significant persons of the process – Giuseppe Garibaldi.

Keywords: Risorgimento, unification of Italy, Garibaldi, celebration of the anniversary

33 AA. VV., *Guttuso. La battaglia di Ponte dell'Ammiraglio: genesi di un dipinto*, Roma, Edicigno, 1984.; AA.VV., *Garibaldi, il mito*, 3. sv., Firenze, Giunti, 2007., str. 178-179; F. Cundari, *Comunisti immaginari. Tutto quello che c'è da sapere sul Pci*, Firenze, Vallecchi, 2009.